

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

SZABÓ, Loránd

Az afrikai rabszolgaság az 1848-as eltörlése után / African Slavery after its Abolition in 1848

Eredeti közlés/Original publication:

2007, Pécs, PTE BTK Újkortörténeti Tanszék

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.003.580

Dátum/Date: 2019. május / May

filename: szabolorand_2007_AfrikaRabszolga

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNÁTH, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

SZABÓ, Loránd: Az afrikai rabszolgaság az 1848-as eltörlése után / African Slavery after its Abolition in 1848, *AHU MATT*, 2019, **pp. 1–12. old.**, No. 000.003.580, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, folyóirat cikk ismertetése (Botte, Roger: L'esclavage africain après l'abolition de 1848. Servitude et droit du sol, 2000)

African research in Hungary, review of a study in journal (Botte, Roger: L'esclavage africain après l'abolition de 1848. Servitude et droit du sol, 2000)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGA-

ZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és
ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PRO-
FESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS,
DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy le-
töltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or
downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elő-
segíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AZ AFRIKAI RABSZOLGASÁG AZ 1848-AS ELTÖRLÉSE UTÁN

(Botte, Roger: L'esclavage africain après l'abolition de 1848. Servitude et droit du sol / Az afrikai rabszolgaság az 1848-as eltörlése után. Szolgaság és a *jus soli*, *Annales*, 2000/5., septembre–octobre: 1009–1037. old.)

SZABÓ, Loránd*

2007, Pécs, PTE BTK Újkortörténeti Tanszék

A szerző azt vizsgálja, miként és miért maradt fenn a rabszolgaság a főként francia afrikai területeken a tizenkilencedik század második felében is, előtte azonban kitekintést ad a megelőző időszak eseményeire, folyamataira, mivel közülük több szervesen összefügg a későbbi helyzettel.

A restaurációtól kezdve a legyőzött Franciaország számára az a fel fogás, hogy a feketék kereskedelmét eltöröljék, mi több, üldözzék, hosszú ideig az idegen gondolat bélyegét viselte magán. Anglia fondorlatos cselszövésének tartották ezt a kezdeményezést, amellyel a franciák tengerentúli gyarmati gazdaságát, tengerészetét igyekezett tönkretenni. Közismert, hogy míg Angliában az abolicionizmus a jó-tékonyági lelkesedés révén tömeges támogatottsággal bírt, addig Franciaországban egy szűk elit befolyása érvényesült vele kapcsolatban. Kevésbé vizsgált kérdés ugyanakkor, hogy a rabszolgák milyen szerepet játszottak felszabadításukban.

Amikor 1791 augusztusában Saint-Domingue-en, Hispaniola szigetének francia részén a rabszolgák fellázadtak az emberi jogok, a szabadság és a faji egyenlőség forradalmi ideológiája nevében, a korábbi helyzet visszaállítása hiú ábrándnak tűnt. 1794-ben a Konvent minden francia gyarmatra kiterjedően polgároknak nyilvánította az ott élőket. A napóleoni Franciaországtól a saint-domingue-i volt rabszolgák el-

* Pécsi Tudományegyetem, BTK, Történettudományi Intézet, Újkortörténeti Tanszék.

szakadtak, s 1804-ben önálló államot hoztak létre, Haitit, amelyet a franciák csak 1825-ben ismertek el. Néhány angol területen megpróbálták követni a haiti példát (Barbados 1816-ban; Demerara, vagyis Georgetown 1823-ban; Jamaica 1831–1832-ben), azonban rövidesen elérkezett a karibi térségben az abolíció: előbb a fokozatos angol 1833–38-ig, majd az azonnali francia, amely azonban már a második volt, és Martinique-en és Guadeloupe-on az ottani lázadások miatt Victor Schoelcher tengerészeti államtitkár-helyettes 1848-as rendeletének megérkezése előtt ki kellett hirdetni.

A brit törvény az amerikai gyarmatokra és Dél-Afrikára volt érvényes, Indiára és Ceylonra nem, ahol a rabszolga-kereskedelmet 1843-ban eltörölték, a rabszolga pedig illegális státusszá vált. A britek ezt a rabszolgákkal nem közölték, akik viszont szabadon elhagyhatták urukat, s többé nem kerülhettek vissza hozzá állami erővel. Ezt indiai modellnek nevezték, és a Brit Birodalom növekedése folyamán a legkevésbé destabilizáló módszernek tekintették a rabszolgaság megszüntetésére. Amikor 1874-ben annektálták az első jelentős protektorátusukat, Aranypartot (Ghánát), ezt alkalmazták a fokozatos emancipáció nem kényszerítő jellegű politikájaként. A gyakorlatban azonban egyszerűen szemet hunytak a helyi létező rabszolgaság felett, és ha szövetségeseiktől megszöktek, rögvest visszaadták nekik. Ebben nem is különböztek a franciáktól, ellenben az 1848-as francia rendelkezés a felszabadításon kívül tartalmazta a felszabadító föld nagylelkű gondolatát is. Ez a köztársasági univerzalizmus, amely messze esett az angol pragmatizmustól, erősen gátolta a francia imperializmus működését a mindenütt jelenlevő afrikai rabszolgaság miatt. Ez okozta alkalmazásának „szabotálását” is.

A rabszolgatartó Afrika

A transzatlanti négerkereskedelem a 19. század első felében is folytatódott, hiába tiltották meg 1807-ben az angolok, majd 1815-ben a franciák. A kávé konjunktúrája miatt növekvő kubai és brazil kereslet következtében az 1840-es években Brazília az Amerikába hurcolt rabszolgák 83%-át, Kuba 12%-át „szippantotta fel”, az USA és Puerto Rico a maradék 5%-on osztozott. Csak az 1848-as évben az első két területre több mint 60 000 rabszolga érkezett. Voltak ugyan az afrikai partokon olyan helyek, ahol a „törvényes” kereskedelem kezdett erőre

kapni, azonban számos helyen az európai, amerikai és afrikai rabszolga-kereskedők összehangoltan igyekeztek elkerülni a rájuk vadászó járőrhajókat és „árújukat” csempészhajókra rakni. A Szaharán keresztül zajló rabszolga-kereskedelem hanyatlott – bár Tripoli és a Maghreb felé még továbbra is évi 10 000 rabot vittek –, de a keleti piacokon (Arábiában, Törökországban, a Perzsa-öbölben és Indiában) növekvő volt a kereslet. Mohamed Ali Szudánban a razziák során évi 10–12 000 foglyot ejtett, és később, az amerikai polgárháború idején, amikor a gyapot ára magasba szökött, Egyiptomban további munkaerőre lett szükség. Ekkor az arra járó Georg Schweinfurt német utazó 25 000-re becsülte az éves „rabszolganövekményt”.

Mindemellett Nyugat-Afrikában a rabszolgaság szinte mindenhol a helyi társadalmi intézmény szerves része volt, a rabszolgatartás pedig a legelterjedtebb munkarendszer. Ennek következtében a rabszolga-kereskedelemtől „törvényes” kereskedelemre való átállásuk csak kevéssé engedelmes munkaerővel az európai piacokon keresett cikkek (földimogyoró, pálmaolaj, gyapot stb.) előállítására volt lehetséges. A rabszolga-kereskedelem eltörlésére a helyi rabszolgaság megerősítésével reagáltak, így voltak képesek az európai ipari forradalom által igényelt alapanyagokat kellő mennyiségben előállítani. A britek is úgy vélték, a rabszolgák helyben dolgoztatását bátorítani kell, mert az elvezet majd a felszabadításukhoz. Guineában a század közepén például még vásároltak a bennszülöttek foglyokat a belső vidékekről, de már azért, hogy a mogyoróültetvényeken dolgoztassák őket, mivel azok jól jövedelmeztek.

Ez a helyzet több történész szerint csak kis hatást gyakorolt a nyugat-afrikai társadalmak fejlődésére, azonban a part menti népeiségek-nél bizonyos, hogy a „szerkezeti kiigazítás” időszaka megkérdőjelezte a rabszolgatartó rendszert. A Niger deltájában, az Oil Rivers vidékén az olajos magok kereskedelme révén meggazdagodott rabszolgák némelyike politikai hatalomhoz jutott. Egyikük, Jaja 1869-ben saját államot alapított (Opobo), amely lekörözte Bonnyt, a rabszolga-kereskedelem egyik központját. Az Asanti Állam elitje is megosztott a háborút (azaz a rabszolga-kereskedelmet) és a békét (azaz az arany és a kóladió kereskedelmét) támogatók között, s ez utóbbiak lettek végül sikeresek, ezért pontatlan az asanti állam azon ábrázolása, hogy parti államként teljesen Európától és a rabszolga-kereskedelemtől függött.

Nyugat-Szudánban és Szenegambiában a harcos iszlám térhódítása és a különböző államalapítók (Uszuman dan Fodio, el-Hadzs Omár,

Szamons Turé) háborúi, amelyek tömegek rabságba vetésével jártak, úgy értelmezhetők, hogy a dzsihád során megdöntötték azokat a harcos eliteket, amelyek az atlanti rabszolga-kereskedelem hanyatlásakor képtelenek voltak a „törvényes” kereskedelem révén népüknek a korábbihoz hasonló jövedelmet biztosítani. Ez volt az oka annak is, hogy az 1820-as években az uralkodók megnövelték a rabszerző portyákat a szomszédoknál vagy akár saját alattvalóiknál, ugyanis a mórok csak a felét fizették értük, mint az európaiak. A század végén pedig Szammon Turé – terjeszkedése pénzelésére, és hogy védekezni tudjon a francia imperializmus ellen – elárastotta a piacot nevetségesen olcsó rabokkal. Becslések 1900 körül kétfélmillióra teszik a rabszolgák számát a nyolcmillióssá összlakosságból Francia Nyugat-Afrikában. A legnagyobb arányban Guineában éltek, ott ugyanis 400 000-in voltak az egymillióssá lakosságból.

A jus soli előzményei

Nyugat-Afrikát ilyen viszonyok jellemezték, amikor 1848. április 27-én az ideiglenes kormány kihirdette, hogy senkit nem lehet rabszolgaságra kényszeríteni, és a 7. cikkelyben megjelölt a születés helye szerinti elv (jus soli) is:

„Az az elv, hogy Franciaország földje felszabadítja a rabszolgát, aki azt érinti, érvényes a gyarmatokra és a Köztársaság külbirtokaira is.”

Az már az ancien régime idején is érvényes volt, hogy a francia király birtokában lévő földekre lépő az uralkodó szabaddá teszi, a 17. században az uralkodók a karibi gyarmatokon gazdasági érdekből mégis megtűrték a rabszolgaságot, viszont ha egy telepés a rabszolgájával érkezett az anyaországba, a törvény szerint utóbbi felszabadult. Ezért XV. Lajos 1716-ban visszaállította a rabszolgaságot, és a rabszolgát – időszakonként változóan – hol ingó, hol ingatlan tulajdonként határozta meg, a felszabadító föld elvének rovására. A szökött rabszolgák számára az anyaország megszűnt létezni menedékhelyként, mivel visszavitték őket a karibi szigetekre. Mégis jó néhány szökött néger élt tovább francia földön, akinek a gazdája nem indította meg a szükséges eljárást, vagy inkább szolgált egy őt védő nagynál, úr-

hölgnél vagy a gyarmatokról az anyaországba visszatért állami hivatalnokoknál, esetleg rabszolga-kereskedelemben és rabszolgák szállításában érdekelt előkelőknél, azonban alapvetően áruként tekintettek rá. A felvilágosodás kori társadalom legfelső köreiben a „néger baba” divatos volt.

1791 szeptemberében ismét kimondták, hogy francia földre lépve mindenki felszabadul, de a konzulátus idején ismét visszatértek a korábbi állapothoz. Szenegálban (ami Gorée szigetét és Saint-Louis-t jelentette) soha nem hirdették ki a szabadságról szóló rendeletet, a rabszolgaság ott nem szűnt meg, így visszaállítani sem kellett. A júliusi monarchia ismét érvényessé tette a szabadító föld elvét, de megszorításokkal, mert a szenegáli másodfokú bíróság kimondta, hogy a francia hajókra matrónak szegődő rabszolgákra ez nem érvényes „a kereskedelem és a hajózás érdekei miatt”. Az 1848. novemberi alkotmány kijelentette, hogy a gyarmatok a francia föld részei, de sajátos törvények lesznek rájuk érvényesek. Ez utóbbiak egyelőre nem léteztek.

Szenegál: állampolgárok vagy alattvalók?

Az 1848-as nyári felszabadítás Martinique-ra, Guadeloupe-ra és a hozzá tartozó szigetekre, Réunioni, Guyanára, Mayotte-ra és a hozzá tartozó szigetekre, Algériára, Szenegálra és az Afrika nyugati partja mentén lévő többi francia létesítményre vonatkozott. A valóságban Szenegálban csak Saint-Louis-t, Gorée-t és néhány erődített helyet érintett. A rabszolgatartókat kárpótolták, de az eljárás lassan haladt, ami miatt eladósodtak a főleg afrikai gazdák (a rabszolgáknak mintegy 96%-át ők tartották), és eladták kárpótlási jogosultságukat az európaiaknak, akik így mintegy 30%-át megszerezték a kárpótlásnak, amelynek egy része készpénz volt, másik része pedig 5%-os járadék. Ekkoriban kezdett elterjedni az új termék, a földimogyoró, amely iránt az európai kereskedők érdeklődtek, s ez is lökést adott a gyarmatosításnak.

Amikor 1854-ben Louis Faidherbe a gyarmattá váló Szenegál kormányzója lett, jöllehet korábban az Antillákon Schnelchort támogatta, itt mindent elkövetett, hogy a már említett két parti területen kívül Szenegálban máshol ne érvényesüljön az 1848-as dekrétum, mivel az keresztezte volna a nyugat-afrikai rabszolgatartó államok annexiójá-

nak tervét, hiszen azok ebben az esetben eltávolodtak volna a franciáktól. Az anyaországi rendelkezés még így is zavarokat okozott, mivel a környező, belső bennszülött államokból 1848-tól számos rabszolga szökött Saint-Louis-ba, ami táplálta a franciákkal szembeni ellenállást. Egyébként is érthetetlen volt a helyiek számára a rendelet univerzális érvényessége, hiszen a rabszolgatartást a Korán engedélyezte, tehát vallásilag is igazolt „törvényes” volta. Ezáltal akár bűnös változtatásnak is tekinthették megszüntetését.

A francia gyarmati érvelés szerint a katonai hódítás amúgy is felforgatta az ellenálló társadalmakat és politikai-gazdasági szerkezetüket, ezért jobb volt meghagyni szokásaikat, nem rögtön rájuk erőltetni az alapelveket, így megőrizhették a rabszolgatartást is, mivel a franciák először a hódítást akarták befejezni. Ez az érdek kölcsönös volt, így semmi nem történt a felszabadítás ösztönzése érdekében, sőt fékeztek is, nehogy a tömeges migráció káoszba torkolljék, ha a társadalom alapjait az általános felszabadítással szétzúzzák. Ez a dialektikus megközelítés alapozta meg a gyarmati politika viszonyát a rabszolgához Nyugat-Afrikában, és azt a megalkuvó gyakorlatot követte, hogy a rabszolgatartó népeknek megengedte, hogy Franciaországtól függőségi viszonyba kerüljenek. Emiatt ezek a bennszülöttek francia „alattvalók” lettek, nem pedig „állampolgárok”. Ezzel ügyesen kikerülték az 1848-as rendeletet, mivel az a francia állampolgároknak tiltotta csupán rabszolgák tartását és adás-vételét. Ez a helyzet a huszadik század elejéig fennmaradt: 1902-ben tiltották be a négerkereskedelmet, 1905-ben pedig a rabszolgaságot Francia Nyugat-Afrikában.

További problémát jelentett volna a rabszolgák felszabadítása esetén, hogy miként szervezzék meg a szabad munkát számukra, mivel korábbi gazdáik bizonyára a gyarmatosítók ellen fordultak volna (amire volt is példa – Lat Joor a Dakar–Saint-Louis között 1876–1886 közt kiépülő „mogyoróvasút” elleni harcban esett el, mivel félt, hogy rabszolgái felszabadulnak), az európaiak viszont nem voltak elegenden, hogy mindenhol irányítsák a felszabadítottakat. Ekkoriban a térségben jelentős munkaerőt igénylő építkezések kezdődtek (Dakar–Rufisque vasút 1882–1883, Kayes–Niger vasút 1888–1904, utak, távíróhálózat kialakítása), amelyekhez a főnököktől kellett segédmunkásokat szerződtetniük. A belső területeken nyugodtan foglalkoztathatták a rabszolgatartók foglyait, de például Dakar kikötőjének 1861-től folyó munkálatain a nagy hajóforgalom miatt túlságosan a külvilág szeme előtt lettek volna, ezért ott bérmunkásokat alkalmaztak.

Az európaiak az alsóbb néprétegekkel szemben táplált saját honi félelmeiket plántálták át analógiás gondolkodással, mivel 1849-ben úgy igyekeztek alátámasztani annak jogszerűségét egy törvényben, hogy a Saint-Louis-ba vagy Dakarba szökött rabszolgákat a békére és a közrendre veszélyt jelentő csavargóknak minősítették, akiket kitoloncolhattak a városból, s azon kívül uruk rögtön visszakaphatta őket. A szökevény rabszolgák visszaadása gazdáiknak a gyakorlatban régóta működött más szenegáli területeknél is, ahol gumit gyűjtöttek, amely szintén fontos volt a francia kereskedelem számára.

A lételméleti zülléstől a rabszolga önmegváltásáig

Ha a rabszolgaság kérdése nem humanitárius szempontból merül fel, megoldása is egyszerűbb lehetett volna. A gyarmati dilemma az volt, hogy az afrikai elittel kapcsolatban milyen álláspontot alakítsanak ki, meddig járható út gazdaságilag a rabszolgatartás? Mikor jön el az idő, hogy az már nem kifizetődő, már csupán elavult válasz az új gyarmati viszonyokra? Nem a felvilágosodás humanista retorikája, a protestánsok vallási és emberbaráti buzgalma, hanem erre a gazdasági anakronizmusra adott válasz mutatja meg, miért előzte meg az abolíció az Angol Antillákon (1834–1838) a Francia Antillákét, miért jött el az USA-ban 1770–1799 között Északon és 1863-1865-ben Délen, s miért maradt ugyanakkor a spanyol Kuba rabszolgatartó 1886-ig vagy az 1822-től független Brazília 1888-ig az afrikai munkaerőre alapozva, miközben ott az indiánok rabszolgaságát 1775-ben eltörölték.

A franciák elnéző viselkedése a nyugat-afrikai rabszolgasággal szemben azzal indokolható egyrészt, hogy a proletárokkal azonosították a rabszolgát (összezsengni látszott ezzel Lamennais 1839-es műve a proletariátus helyzetéről: A modern rabszolgaságról), másrészt enyhének mutatták a kegyetlen amerikai változattal összevetve. Ezzel a szépített képpel is a fokozatos felszabadításra törekedtek, mivel éppen ekkoriban hívta fel a figyelmet David Livingstone a keleti rabszolga-kereskedelemre, Charles Lavigerie érsek pedig nagy visszhangot keltő rabszolga-kereskedelem elleni keresztes hadjáratot hirdetett (1868-1892), s az 1889–1890-es brüsszeli konferencia is a rabszolga-kereskedelem büntetői és pusztító hatása ellen kívánt fellépni. A gyarmati közigazgatásnak az a törekvése, hogy elbagatellizálja a rabszolgaságot, éles ellentétben állt az előbbi európai kampányokkal, amelyek

szerint épp Afrikán kívül volt jobb dolguk a szerencsétleneknek, hiszen például Amerikában jobb bánásmódban részesültek, ráadásul az igaz hitet is megismerhették. A katolikusok részéről a legmagasabb helyről csak 1839-ben ítélte el XVI. Gergely a rabszolga-kereskedelmet, de eleinte a katolikusokat kevésbé izgatta a kérdés, mivel főleg protestánsok vagy radikális antiklerikálisok foglalkoztak vele. Sőt, védelmükbe is vették, amint más atlanti kikötőbeli társaihoz hasonlóan egy bordeaux-i lap – a gyarmati kereskedők szócsöve – 1844-ben írta: „a liberális rabszolgaság, amely [kiragadja] az elállatiasított lényeket a legostobább barbárságból, hogy belőlük dolgos, intelligens és keresztény embereket faragjon”, a lehető legjobb felszabadítás.

Az afrikai rabszolgaság, a vérengző barbárság elleni küzdelem ugyanakkor mintegy igazolta az európai hódítást, az Antillákon felszabadított rabszolgák közül pedig többen megjelentek Afrikában a gyarmatosítók oldalán a harcokban. A gyarmati propaganda azt a képzelenséget igyekezett elhitetni, hogy a rabszolgák a proletárokhoz hasonlóan nélkülözhetetlenek a termelésben és a népek életében, körülményeik viszont olyanok, hogy sok inas, földműves és proletár is megirigyelné. A szocializmus megszületésével a rabszolgák ügye összekapcsolódott a proletariátusával, s az abolicionizmusnak megadta liberális és demokratikus jellegét. Minden rabszolgatartó rendszer egy adott időszakban a világpiac követelményeire reagált, ennek megfelelően a 19. század első felében a transzatlanti rabszolga-kereskedelem megszüntetésével azokon a területeken, ahol megmaradt a rabszolgaság, és szükség volt az önmagát reprodukáló, engedelmes népességre, arra ösztönzött, hogy jobban bánjanak a rabszolgákkal. Erre az USA a legjobb példa. Noha a korbács továbbra is használatban maradt, ám a csonkítások eltűnnek, s a déli rabszolgák sora sokszor kedvezőbb volt, mint a szabad dolgozóké Európában ott, ahol a második jobbágyság létezett: az időnkénti eladások ellenére kis családokat alapítottak, közösségeket alkothattak, amely szociális teret biztosított nekik, saját liturgiájú egyházat alakítottak ki.

Nyugat-Szudánban azonban még a 19. század végén is rabok ezrei kerültek a piacra a harcok nyomán, és senki sem törődött a biológiai reprodukcióval, hiszen a háborúk miatt az utánpótlás rendszeres volt.

A rabszolgaság szemantikája

A szenegambiai társadalmak a rabszolgákat az állatokkal egy sorba helyezték, akik így „törzsállományt” alkottak, s jóllehet bizonyos szinten emberi képességeiket is elismerték, alapvetően amerikai társaikhoz hasonlóan a piachoz kötődtek, a trópusi javak árfolyamához. Sokféle jogi formája volt a rabszolgaságnak, a körülmények is igen változók lehettek, azonban alapvetően megkülönböztethető a „napszámos” rabszolga, aki korlátlanul munkára fogható, és a „házi” rabszolga, aki nem idegeníthető el. Mindkettőnél alapelv, hogy önállóan cselekvésképtelen, nincs vagyona, javai felett a gazdája rendelkezik, engedélye nélkül nem köthet házasságot, nem választhat vallást, üdvözlése szerencsétlen sorsa ellentételezéseként a gazdájának való engedelmességétől függ.

A gyarmati doktrína változásokat hozott – szavakban. 1863-tól Jean Pinet-Laprade kormányzó arra buzdította beosztottait, hogy a „rabszolga” helyett a „rab” a „nem szabad” majd a „szolga” kifejezést használják, mivel a közvéleményben ez rossz képet festene a gyarmatról, és egyébként is: „Szenegambiában a rab sehol sem rabszolga a szó szoros értelmében, hanem szolga.” Faidherbe 1889-ben hasonlóan próbált érvelni, hogy igazolja az abolíciót elkerülő politikáját, azonban azok, akik több hónapot töltöttek az afrikai társadalmakban – így René Caillié a móroknál, Eugène Mage a tukolor Ahmadunál –, igencsak eltérő beszámolókkal tértek vissza, amelyek cseppet sem voltak ilyen hízelgők. 1890 és 1893 között a Szenegál kormányzója és a főnökök között létrejött szerződésekben mindenfajta rabot, azaz rabszolgát szolgává „alakítottak”, az alattvalók továbbá megőrizték a jogot, hogy rabokat vásároljanak olyan külső területeken, ahol még eladnak, mivel jobb – érvelt a szerződés szövege –, ha ezek olyan helyre kerülnek, ahol szolgaként bánnak velük, mintha olyan helyre kerülnek, ahol rabszolgaként kezelik őket. Magyarul humanitárius cselekedetnek minősítette a rabszolga megvásárlását. Ráadásul a brüsszeli konferencia nem határozott a „házi” rabszolgaság eltörléséről, így megmaradt az eufemisztikus és teljesen fiktív „háziszolga” elnevezés, amely igazolta és lehetővé tette a status quo fenntartását, s egyben az abolícionizmus alól is „kirántotta a szőnyeget”, hiszen eltűnt a felszabadítandó rabszolga.

A rabszolgatartók reakciója

1878-tól a szekularizált, demokratikus és parlamentáris köztársaság igazságszolgáltatása, amely a kormányzótól független volt, nekilátott számos rabszolga felszabadításának. A kormányzótól függő Politikai Ügyosztály azonban visszaadta őket tulajdonosaiknak, amiből a sajtó révén politikai ügy kerekedett 1880-ban, és Jauréguiberry miniszter utasította a szenegáli kormányzót, hogy alkalmazza feltétel nélkül a francia jogot. Ám 1882-ben Waalo és Dimar területe közvetlen francia igazgatás alá került, ahol így tilos volt a rabszolgaság, és a rabszolgák nagy számban szöktek Saint-Louis-ba elnyerni szabadságukat. A rabszolgotartó pöl (fulbe) főnökök viszont felkerekedtek a maradék rabszolgákkal, és a franciák nagy ellenségéhez, Amaduhoz vándoroltak, s magukkal vitték a nyájukat. Míg Faidherbe idején 50 000 nomád pöl élt Saint-Louis környékén, 1888-ban az ötödére sem becsülték a számukat. Léon Clément-Thomas kormányzónak ezért az az ötlete támadt, hogy földrajzilag korlátozza a francia törvények érvényességét: 1890-ben Saint-Louis, Waalo és Dimar külterületeit elcsatolta, így ezek visszaváltoztak protektorátusokká, ahol a pölök újfent alattvalóként szabadon szerezhettek és tarthattak rabszolgát. A hírt igyekezett minél szélesebb körben terjeszteni, és sikerrel járt, mivel számosan tértek vissza ennek hallatán.

Az 1905-ös, rabszolgaságot eltörlő rendelet olyasmiről határozott, amely hivatalosan nem is létezett már ekkor, jól mutatva a gyarmati közigazgatás ambivalenciáját. Az első világháborúban harcoló szenegáli lövészek java rabszolga származású volt, s a kereskedelem, a városokba áramlás is elősegítette ugyan a jogi egyenlőséget, azonban a kényszermunkát csak 1846-ban törölték el, polgárrá nyilvánítva egyben a Franciaország tengerentúli területein élőket. A szerző a végén felteszi a kérdést, hogy miként lehetséges az, hogy noha a huszadik század elején eltörölték a rabszolgaságot, manapság Mauritániában, Nigerben olyan szervezetek alakulnak, amelyek a volt szolgasorúakat tömörítik, elítélve a rejtett alávetettséget és mindenfajta megaláztatást, amelyek a nemzeti egység, a demokratikus folyamat és az állampolgárság akadályát képezik, arról nem is beszélve, hogy a Franciaországba Szenegálból bevándoroltak szintén létrehoztak egy szervezetet, amely szolgasorú afrikaiakat igyekszik tömöríteni a Próféta etióp rabszolgája, Fedde Bilaali neve mögött.